

A civil hatalom kételyei

A.Gergely András

Van-e (még) politikai tér, melyben a civilség, a civilitás, s netán a civilizáció is otthonossá lehet? S ha nincs, kiszorítható-e vagy visszafoglalható-e mindazoktól, akik épp uralják, belakják, elfoglalják?

A civil társadalom eszméje, s a civilség mint politikai-életviteli attitűd nemcsak korunk új kihívási terepe, hanem legalább fél évszázados kihívás is a nemzetközi kapcsolatok politikájában és a helyi társadalmak lét-ideológiái szempontjából is. Újra porondra került a helyi világok küzdelme a fölénk rendelődő politikai hatalmakkal szemben, s átfogalmazott verziókban megjelent a társadalmi kivonulás mint lázadás, a „tarka ellenállás” mint lehetséges nempolitikai attitűd, vagy a „pudingforradalom” kérdése is, párhuzamosan meg az egyetemi diákok közötti apátia vagy radikalizálódás korunkbeli szakirodalmá. A civilitás társadalmi (és társadalomtudományi) alapkérdései nyomában egyre sűrűsödnek az életvilág-szinten megfogalmazódó problematikák, melyek talán korunk tesztjei is egyúttal...¹

Ami mindezek alapján/nyomán megmarad mint kihívó alapkérdés, az nem tisztán a civilitás problematikája, vagy az államiság határainak archeológiája, hanem az a tisztázandó eszmekör, hogy a társadalmi aktivitás, aktor-szerep és ellenállási kultúra miként szervezi önmagát, s hogyan határozza meg mindezt az államiság ellenkultúrája, avagy a két kultúra szembesülése. Így lesz korántsem érdektelen kérdés, hogy amikor maga az államhatalom készíti, kedvezményezi, serkenti, szorgalmazza, olykor támogatja is a civil szféra formálódását (lásd pl. polgári körök kialakítását országos szintű mozgalomban, nem-kormányzati szervezetek életre kelését az elmúlt negyedszázadban, vagy akár hatalom- és társadalomkritikus tömeg önkreatív betagolódását félkatonai szervezetekbe, vagy épp a CÖF előtérbe juttatását a politikai szcéna eseménymenetében), akkor még civilségről van-e szó, vagy csalárdságról, a hatalmi tér civil segítséggel bekebelezéséről, az uralmi szféra kiterjesztett ügyeskedéséről? S amikor már éppen a megfontolás határán állunk a cselekvések kihívásai előtt, miképpen is alkotunk fogalmat olyan kezdeményezésekről, melyek sem az államberendezkedés, sem a gyülekezési törvény, sem a párttámogatási vagy pártalapítási szabályozók felől nézve nem nyerhetnek főhatalmi legitimitást, hisz akkor az uralom elvitatása sokkal nehezebbé válik.

¹ Civilek, ha nem tisztán államiak és szervezeti, talán lehetnek kontroll-szereplői az „éjjeliőr állam” történeti intézményének, a „Societas civilis” és a „bürgerliche Gesellschaft” polgári keletkezés-folyamatának, a liberális gazdaság és független politikai részvétel klasszikus korszakának. Sőt, „az állampolgári engedetlenség iránti kötelesség” Henry David Thoreau által 1841-ben meghirdetett tiltakozásforma hatására mindmáig újrafogalmazódnak a „társadalmak az állam ellen” fogant ellenérzéseinek jogosultságai. De lehetne-e a Wall Street elfoglalására induló tömegmozgást, vagy az „arab tavasz” eseményeit is ugyanabba a tiltakozás-históriai keretbe illeszteni? Egyetlen sémára szűkül-e az engedetlenség? Szrgya Popovics (Matthew Miller közreműködésével) például erőszakmentes civil trükkök és térnyerések példatárát adja *Útmutató a forradalomhoz* c. könyvében (Göncöl Kiadó, Budapest, 2017, 352 oldal). Wolfgang Kraushaar megannyi kételyt épít könyvébe, mikor mindezekről fölvilágosít: *Diplomások lázadása. Az arab tavasztól az Occupy mozgalomig* címen összegzett tudása (Napvilág Kiadó, 2014., 250 oldal), a Krasztev Péter és Jon Van Til szerkesztette *Tarka ellenállás. Kézikönyv rebelliseknek és békéseknek* (Napvilág Kiadó, 2013., 501 oldal), vagy Barcsi Tamás: *A kivonulás mint lázadás* (Publikon Kiadó, 2012., 242 oldal), Udvarhelyi Éva Tessza: *Az igazság az utcán hever* (Napvilág Kiadó, 2014., 296 oldal), végül: Szabó, Andrea szerk. *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia, radikalizmus, posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében* (Belvedere Meridionale – MTA TK, Szeged, 2014., 278 oldal) – mindezek a civilitás mai friss alapkérdéseikhez kapcsolódó forrásmunkák.

Egyszóval: a hatalom által kisajátított politikai térben adott esetekben és időszakban főszerepet kaphatnak olyan társadalmi (civil, önjelölt, helyi, érdekcsoportos, képviseleti, nem-intézményes) önreprezentációk, melyek a napi sajtóban és a főútvonalakon is az „utca szintű politizálás”, az „Occupy-mozgalom”, a Tanítanék Mozgalom, a Milla, a Hallgatói Hálózat vagy A város mindenkié alakjában jelennek meg..., s akkor ezek mégiscsak civilek a szó tradicionális értelmében, ugyanakkor a polgári ellenállás új formáit is előveszik, kitalálják, megkonstruálják. Ilyenek például az egyre hatékonyabbnak tetsző állampolgári kezdeményezések, provokált népszavazások, plakátkampányok, polgári engedetlenségek, új mozgalmak, állandósult demonstrációk, petíciózások, önkéntes megtagadási játszmák, melyek az ismét ébredező civil társadalom előjelei.

Erről az utcai szintű, politikai és társadalmi térben új erőként megjelenő, meglepetéseket kínáló, váratlan, kiszámíthatatlan és efemer engedetlenségi világról szól a társadalmi közjó és a politikai érdekszféra kortárs csatáinak megannyi változatát áttekinthető rendszerbe tagoló könyv, Antal Attila szerkesztette munka, amely tizennégy tanulmányban járja körül a mai civiltársadalmi jelentéstartalmakat. *A civilek hatalma* kötet² politológusok, jogászok, filozófusok, szociológusok, ügyvéd, szociálpszichológus, kulturális antropológus, közgazdász, közösségfejlesztő, médiakutató szerzők, akadémiai kutatók és egyetemi emberek, társas kapcsolatok széles mezőivel foglalkozó szakmabeliek tanulmányaiból áll, akik szinte mind a maguk tudásteréből, tapasztalati világából és mások kutatásaiból összegzik a civil világ mai állapotrajzát. A testes „kézikönyv” nemcsak áttekinthető múltkép, hanem jelen állapotrajz is. Eltérő kutatástechnikák lakoznak benne, de ha apróbb eltérésekkel is, mindannyian ugyanazt a főirányt, a közpolitika, nyilvánosság és az új tömegmozgalmak mozgásdinamikáját belátni törekvő alapszempontra érvényesítik. Ha föltételezzük, hogy állampolitikai szinteken a működési stratégia a „hard power” (kényszerítés) technikáival él, akkor szinte kézenfekvő, hogy a társadalmi védekezés, és maga a „védekező társadalom” alpműködési rutinja a „soft power” (a készítés) programosságával fog élni és tud is élni. A kötet szerkesztői bevezetőn túli első kerettanulmánya Ágh Attiláé, aki „vitairatában” a civilek hatalmáról értekezik, s közelebbről a védekező társadalom mai magyar helyzetéről, készítéseiről, kooperatív megoldásairól, a részvételi demokrácia Közép-Kelet-Európában kialakulni látszó alapdimenzióiról, melyek egyre inkább a „semmit rólunk nélkülünk!” álláspont körül alakulnak, hiszen a kiüresedő és devalválódó demokráciák struktúraváltásainak hősei, részint szervezet-emberek, részint viszont mozgalmi emberek, akik a (liberális) piaci viszonyok közötti szociális támogatási modelleket, mintákat és utakat keresik vagy érvényesítik is. A képviseleti demokrácia jelezhető csődjeinek klasszikus szakirodalmá mentén maga is rávilágít a konstruktív, pozitív civil és a „negatív civil”, a jó és a rossz civil, a közjogi és a makropolitikai modellektől eltérő dinamikájú „társadalmi közép” új normarendszerének kialakulási fázisaira (11-46. old.).

Új szempont-együttest, a közjó és a civilek képviseleti világa melletti populista és szélsőséges szerveződések, negatív politikai fejlődéshelyzetek veszély-zónájában jelen lévő érdekek és tömegek, a liberalizmustól távolodni kívánó vagy depolitizálódó politikai világok kritikai értékelésére fókuszál Antal Attila (47-60. old.), a kormányzati szándékok (NER) és a politikai irány- és kormányváltás új stratégiái felől tekinthető NGO-k, civil kódex és új, közhasznú, jogiasuló formájú társadalmi mozgások szervezetrájzát adja Sebestyén István (61-84. old.), új mozgalmi formák, ciklusok és alulról szerveződő érdekérvényesítési csapdák vagy kiutak belső vidékeire vezet Kerényi Szabina (85-102. old.), akiknek írásai az első fejezetet alkotják. Nincs

² *A civilek hatalma: a politikai tér visszafoglalása*. Noran Libro, Budapest, 2016., 333 oldal.

mód itt minden írást érzékeny körvonalakkal jellemezni, így hát csak jelzem, hogy a második fejezet közbizalom, közhatalom és civilség témaköre már a nonprofit szervezetek jogi szabályozásait, állami ügyetlenségeit és zavarodottságait, bizalomhiányos tömegtevékenységek normái és „részvételi fordulat” felé navigáló tömeges helykeresések témaköreit mutatja be Bíró Endre, Nagy Ádám, Oross Dániel és Péterfi Ferenc tanulmányai révén (105-197. old.), a harmadik, „Civil esetek” keret cím alatti tanulmányok pedig tényleges esetsorokat követnek, a lakásfoglaló mozgalomtól a gender-ellenes hazai diskurzusokon át a kormányzati civilek nemzetközi hatásgyakorlási módjain át a civil nyilvánosság formálódásának kísérleteiig és a norvég civil támogatások elleni kormányzati támadás-sorozatig követik a kortárs folyamatokat Tóth Fruzsina, Lehotai Orsolya, Varga Áron, Zsolt Péter és Torma Judit alapos dolgozataiban (201-281. old.). Végül a hazai NGO-k korai, még késő-szocializmus-kori kialakításáig visszatekintve is az elsők közötti kutatója, Kuti Éva értékeli a tartós trendeket és múlt zavarokat, beleértve a civilség trendkutatási és jövőndölhető stratégiai szerepváltozásait is (283-304. old.).

A könyv nem csupán alcímében hordozza a politikai tér birtokbavételéért folyó harc jellemzését, a kiszorítási és bekebelezési küzdelmeket, erőhatások konfliktusát tükröző szimbolikus politikák föltérképezését. A látható és a sejtelmesen rejtőzködő folyamatok a késő-szocializmus korában teljességgel „fű alatt” meginduló mozgalmak részint mai újraéledését tükrözik, részint a látható felszínen immár megjelenő, „szárba szökkenő” aljnövényzet dzsungelre emlékeztető kuszaságát is megjelenítik. A politikai tér meghatározása, értéke, birtoklása vagy kisajátítása oly régóta alapvető felülete a civilségnek, hogy e folyamatok talán másképpen nem is nyerhetnének teret, mint magában a térszemlélet, a makropolitikai térben kimódolt mikropolitikai milió birtokbavétele árán. De (Ágh Attila szavaival) „A sokat emlegetett hasonlattal a demokrácia épületébe nem költöztek be a lakók, és csupán a kiüresedett, tönkreelitesedett képviselői demokrácia jutott nekik. Magyarán, nem teljesedett ki a nyugatias civil társadalom, mint a fenntartható demokrácia alapszintje, nem épült ki a társadalmi közép 'emelete', és ezért beomlott a tetőszintje is. Nem csoda persze, hogy ez az állampolgárok nélküli és feletti demokrácia pocsékul működött...” (23. old.). Ezért aztán a megmaradó világok állapotrajza kínálta virtuális birodalomban lakozás, tervezés, építkezés és életvitel több mint képtelenné, lehetetlenné vált. Egyelőre. S ez nem pusztán jóslat, vágyakozás, hanem a civilitás alapszabálya is: amire engedélyt kell kérni, amit lehet megtagadni vagy fölülről és kívülről korlátozni, szankcionálni vagy ellehetetleníteni, az nemcsak összedől idővel, de megteremti új építőit, a civilizáció hagyományát mindennek ellenére alapvető programként vállaló állampolgári magatartások túlélő stratégiáit, a civilek hatalmát is.

Már csak annyi kérdés marad tisztázandóként: van-e, s egyáltalán lehet-e a civileknek hatalma, vagy maguk is politikaivá, államivá, hatalmivá válnak ezen az úton. A válasz nem egyszerű, nem egyértelmű, s nem jóslat-értékű. A mindenkori teszt az államtól való távolság, a partnerség, a kooperáció vagy kivonulás, lojalitás vagy szembeállítás mértékét tükrözi. Már ameddig még tükrözheti...